

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ ТА ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

ЮХНО Олександр Олександрович - доктор юридичних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки

<https://orcid.org/0000-0001-7973-4581>

УДК 343.98:343.61(477)

DOI 10.32782/NP.2023.3.14

У статті на ретроспективному рівні досліджено питання щодо теоретичного, законодавчого та іншого нормативного регулювання і специфіки правозастосовної діяльності слідчих органів досудового розслідування щодо особливостей використання спеціальних знань з різних галузей науки і техніки, зокрема при розслідуванні вбивств та тяжких тілесних ушкоджень. Встановлено, що з питань сутності поняття спеціальних знань та їх використання в теорії криміналістики, судовій експертології та на досудовому розслідуванні, зокрема щодо розслідування вбивств та тяжких тілесних ушкоджень, триває наукова дискусія, є ході дослідження якої вивчено наукові позиції науковців та представників різних наукових шкіл з порушених проблемних і прикладних питань. Автор напрацював власні наукові позиції щодо їх вирішення і рекомендації та пропозиції щодо шляхів їх реалізації на теоретичному, законодавчому і прикладному рівнях. Окремо і у порівнянні досліджено питання використання спеціальних знань спеціалістів різних галузей науки і техніки та судових експертів і тактичних питань використання результатів консультування спеціалістів та висновків експертних досліджень при доказуванні в кримінальних провадженнях з досліджених видів кримінальних правопорушень. Виокремлено особливості та кореляція між спеціальними знаннями спеціалістів і експертів різних напрямностей при їх використанні в кримінальних провадженнях з розслідування фактів вбивств і причинення тяжких тілесних ушкоджень потерпі-

лим особам. Окремо надано криміналістичну характеристику та специфіку використання спеціальних знань нововведених посад працівників спеціалістів-криміналістів у районних та інших підрозділах Національної поліції України. Напрацьовано конкретні тактичні і практичні рекомендації та пропозиції з питань особливостей застосування і використання спеціальних знань при досудовому розслідуванні вбивств та тяжких тілесних ушкоджень у правозастосовній діяльності та шляхи подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова : життя, здоров'я, захист, закон, огляд, провадження, слідчий, вбивство, розкриття, розслідування, спеціаліст, експерт, криміналіст, судова експертиза, речовий доказ.

Постановка проблеми

Сучасні чинники безпеки суспільства від кримінальних правопорушень вимагають прийняття кардинальних законодавчих і практичних рішень та заходів. Для забезпечення цих завдань необхідно удосконалити науково обґрунтовану програму захищеності громадян від злочинності та запобігання, ресурсне забезпечення. Відповідно до ст.ст. 3 і 27 Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищими соціальними цінностями. Тому розкриття та розслідування вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що найбільш небезпечні, є особливим та відповідальним завданням МВС

України, Національної поліції України та інших правоохоронних органів, Офісу Генерального прокурора і судових інстанцій.

На стан протидії злочинності відповідним чином впливають зміни в політиці, суспільстві, економіці та намагання наблизитись до міжнародних, зокрема і європейських правових стандартів. Цілком слушно на цій обставині акцентує увагу В.З. Багинський, який зазначив: «Докорінні перетворення у сфері економіки, реформування власності та низка інших причин соціально-правового характеру призвели до істотних змін у стані, структурі та динаміці злочинних посягань на відносини власності. Це призвело до того, що багато розроблених та опрацьованих раніше методик розслідування розкрадань застаріли та фактично не можуть бути застосовані тепер на практиці» [1, с. 1], що ми підтримуємо та вважаємо за доцільне додати, що вказане стосується й особливостей розкриття та розслідування вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, а також і нових видів, що тільки з'являються, більшість з яких є латентними та способи їх вчинення корелюються між собою. Тому обраний напрям нашого дослідження є вкрай актуальним та перспективним для подальших досліджень, зокрема, це стосується розслідування й тих, що вчинені при воєнному стані, які є окремим напрямом наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу

Незважаючи на певні попереджувальні заходи з боку держави, її місцевих і правоохоронних органів, кількість вчинених вбивств в Україні залишається значною. Так, відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора їх було вчинено: у 2017 р. - 5029, у 2018 р. - 5535, у 2019 р. - 5426, у 2020 р. - 3783, у 2021 р. - 3191, у 2022 р.-22469. Вказане стосується й щодо кількості тяжких тілесних ушкоджень, яких було вчинено в державі : у 2017 р.- 2058, у 2018 р. - 2113, у 2019 - 1920, у 2020 р. - 1703, у 2021 р. - 1601, у 2022 р. -1502 [2].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій щодо вбивств і тяжких тілесних ушкоджень одним із засобів одержання фактичних даних є використання спеціаль-

них знань різних галузей науки і техніки, зокрема у формі консультацій спеціалістів, висновків судових експертиз та їх залучення в слідчих діях. У криміналістичній літературі серед учених немає одностайної позиції з приводу визначення поняття «спеціальні знання» та продовжується наукова дискусія у цьому напрямі, зокрема, й що стосується особливостей досудового розслідування вбивств і тяжких тілесних ушкоджень. У ході вказаної дискусії вчений-Б.В. Романюк зазначає, що спеціальні знання це сукупність науково обґрунтованих відомостей спеціального виду, якими володіють особи – спеціалісти в межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, а отже, відповідно до норм КПК використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства [3, с. 57]. Науковці В.К. Лисиченко та В.В. Циркаль спеціальні знання визначають як незагальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи діяльності за окремою спеціальністю особою, залученою в якості спеціаліста чи експерта з метою сприяння слідству або суду у з'ясуванні обставин провадження чи формування висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [4, с. 22]. У свою чергу, В.Д. Юрчишин під спеціальними знаннями розуміє як сукупність науково обґрунтованих знань у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи (спеціаліста) в межах будь-якої професії, які відповідно до положень КПК України є необхідними для повного, всебічного й об'єктивного встановлення обставин, що входять у предмет доказування та вирішення інших завдань кримінального процесу... Слід зосередити увагу на питаннях тактико-криміналістичного забезпечення розслідування вбивств, оскільки потреба у поступовій ревізії напрацьованих теорією і практикою тактичних рекомендацій обумовлюється постійним зростанням рівня професійності розкрадачів, підвищенням їх злочинної майстерності тощо [5, с. 44].- У свою чергу, І. В. Виноградов, Г. І. Кочаров і М. О. Селіванов вважають, що діяльність експерта суттєво відрізняється від діяльності спеціаліста тим, що експерт є особливою

процесуальною фігурою і його завданням є аналіз певних даних з метою встановлення нових фактів, що мають значення для розслідування і висновок експерта має доказове значення [6, с. 10-15], що ми підтримуємо та додаємо що це має значення для удосконалення і проведення досліджень у вказаному напрямі, оскільки криміногенна обстановка постійно змінюється тому, що злочинний світ використовує також і сучасні результати науково-технічних досягнень у різних галузях знань.

Розглядаючи особливості проведення слідчих (розшукових) дій в контексті досліджуваних злочинів, слід зазначити, що при розслідуванні вбивств і тяжких тілесних ушкоджень діяльність слідчого є специфічною формою пізнання минулого (ретроспективний метод), особливості якої визначаються та обумовлюються метою такого пізнання, нормативною регламентацією процесу розслідування, засобів і методів розкриття, пошуку, збирання та фіксації відомостей про злочинну діяльність з урахуванням тих унікальних і специфічних умов, які притаманні його функціонуванню. У ході дискусії науковці розмежовують залучення осіб з наявністю спеціальних знань. Так, О.О. Закатов та В.О. Іванов у ході наукової дискусії проводять розмежування діяльності спеціаліста і експерта, враховуючи особливості застосування їх спеціальних знань у досудовому і судовому розслідуванні. Так, спеціаліст дає консультації, допомагає слідчому виявити, закріпити, оглянути і попередньо дослідити сліди злочину й інші предмети та речові докази, а також застосовувати науково-технічні засоби. А метою експертизи, на їх думку, є отримання науково обґрунтованого висновку за результатами проведення експертом спеціальних досліджень, що має доказову силу. Далі вони зазначають, що проведення експертизи є самостійною процесуальною дією, а використання допомоги спеціаліста носить допоміжний характер. Вони вказують і на різний процесуальний характер призначення експертизи та залучення спеціаліста [7, с. 80-82], що ми підтримуємо та звертаємо увагу на різне їх правове закріплення. Так, відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України спеціаліст – це особа, яка во-

лодіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Допомога спеціаліста потрібна для дослідження слідів, ознак, доступних безпосередньому спостереженню, він діє під прямим керівництвом слідчого, результат його діяльності не є самостійним джерелом доказів, а фіксується в процесуальному акті, складеному слідчим або приєднаний ним до кримінального провадження, і це головні відмінності спеціаліста від експерта [8, с. 318-321]. Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ч. 1 ст. 69 КПК України) [9]. У зв'язку з структурним перепідпорядкуванням підрозділів НДЕКЦ із Національної поліції України до МВС України, у районних відділах поліції Національної поліції України з 2020 року введено нові посади спеціалістів-криміналістів, які надають органам досудового розслідування технічну і практичну допомогу у виявленні, фіксації, вилученні речових доказів та оцінці їх, починаючи з огляду (місця події), чим до цього займалися експерти-криміналісти підрозділів НДЕКЦ. Відповідні посади є й в слідчих управліннях ГУНП областей, де створено пересувні криміналістичні лабораторії та введено посади слідчого-криміналіста. Участь спеціаліста й експерта в кримінальному процесі має багато спільного – те, що вони залучаються за необхідності використання їх спеціальних знань. Але знання і навички спеціаліста використовуються лише для консультування, надання допомоги слідчому, зокрема із застосуванням технічних та інших засобів для безпосереднього виявлення, закріплення, фіксування та вилучення доказів у кримінальному провадженні, а також при про-

веденні судових дій і дослідженні доказів у суді. Він може давати пояснення щодо спеціальних питань, які виникають під час провадження слідчих (розшукових) дій або під час судового слідства відповідно до положень ч. 2 ст. 71 КПК України. Результати його діяльності відображаються в протоколі слідчої (розшукової) дії та в протоколі судового засідання, а також у додатках до них у вигляді складених планів, схем, діаграм, графіків, виготовлених ним дактилокарт, зліпків, фототаблиць і фотознімків, аудіозаписів, фонограм, кіно- та відеофільмів та ін. Проведення ж експертизи за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду – це самостійна діяльність експерта. Він має справу з уже зібраними доказами, досліджуючи які, він встановлює нові або підтверджує чи спростовує наявні фактичні дані і складає висновок, що є докладним описом проведених експертом досліджень і зроблених за їх результатами висновків, обґрунтованими відповідями на запитання, поставлених особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК України) [9]. Основна ж мета залучення спеціаліста – це розширити практичні можливості слідчого, прокурора, суду у виявленні, вилученні, фіксації і оцінці доказів під час провадження слідчих (розшукових) дій для встановлення істини у кримінальному провадженні [10, с. 150].

У процесі досудового розслідування вбивств і тяжких тілесних ушкоджень слідчим обов'язково призначаються судові експертизи. Судовою експертизою визнається дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини кримінального провадження, що знаходиться в розпорядженні органу судового розслідування чи суду [11]. Різноманітність слідів, що виявляються під час розслідування вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, дозволяє вести мову про потенційну можливість під час розслідування проводити всі основні види експертиз: криміналістичні, судово-медичні, біологічні, хімічні, комплексні психолого-психіатричні та ін. Так, під

час узагальнення слідчо-судової практики в кримінальних провадженнях про вбивства та тяжкі тілесні ушкодження було встановлено, що слідчими призначалися експертизи, серед яких: судово-медична у (100 % випадках); судово-дактилоскопічна (65,2 %); судова трасологічна (46,9 %); судова медико-криміналістична (37,8 %); судова імунологічна (34,8 %); судова цитологічна (34,8 %); судова експертиза холодної зброї (30,3 %); судова балістична (4,5 %); судово-психологічна експертиза (6,1 %); комплексна психолого-психіатрична експертиза (93,9 %); судова наркологічна (22,7 %); судова біологічна (4,5 %), судова фізико-хімічна (3,0 %) [12, с. 150]. Наприклад, судова балістична експертиза призначається слідчим з метою вирішення питань ідентифікаційного та діагностичного характеру, зокрема для встановлення конкретного екземпляра зброї, з якого було здійснено постріл, для дослідження стріляних куль, гільз, слідів пострілу та ін. Із застосуванням знань експерта-судового медика та криміналіста є можливість встановити, чи є ушкодження на трупі вогнепальним, і встановити відстань, напрям і вид зброї, з якої було здійснено постріл. Для цього слідчий призначає ще й медико-криміналістичну експертизу. Основним завданням експертизи холодної зброї є встановлення належності до її виду : ножів, кинджалів, каскетів і схожих за призначенням предметів, вилучених слідчим під час досудового розслідування. Експертизою може вирішуватися питання про спосіб виготовлення цих предметів, зокрема, чи використовувалося для їх виготовлення промислове чи професійне обладнання. Під час призначення судової трасологічної експертизи є можливість ідентифікувати або визначити родову (групову) належність індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностика (установлення властивостей, станів) об'єктів; ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення та ін.). Трасологічною експертизою можна встановлювати факти, що належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а

також особливостей слідоутворювальних об'єктів. Окрім цього, трасологічною експертизою у комплексі інших галузей можуть вирішуватися питання щодо дослідження нашарувань на одязі (взутті) - ґрунту, плям зелені, фарби, паливно-мастильних матеріалів тощо [10, с. 155]. Також у разі виявлення під час розслідування слідів біологічного походження, слідчий призначає біологічну експертизу, основними завданнями якої є : установлення належності об'єктів тваринного та рослинного походження до конкретного біологічного роду чи виду, а також виявлення мікрооб'єктів зазначеного походження в будь-якій масі або на предметах з обстановки місця події; установлення спільної родової (групової) належності декількох порівнюваних об'єктів; установлення належності об'єктів біологічного походження до одного цілого; визначення біологічних характеристик стану об'єкта; установлення належності об'єктів рослинного походження до наркотичних засобів тощо. Основним завданням дактилоскопічної експертизи є ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на місці події. Якщо версія про особу, що залишила сліди, ще не висунута, а також якщо слідчий вважає за потрібне встановити, чи є на предметах обстановки місця події невидимі або слабовидимі сліди, перед експертом він може поставити питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації особи. З цією метою більш поширено стала призначатись судова молекулярно-генетична експертиза вилучених зразків для ідентифікації осіб за біологічними матеріалами ДНК. Експертиза слідів рук вирішує і низку неідентифікаційних завдань, пов'язаних із визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови, наприклад руки, яка залишила слід, деякими іншими характеристиками слідоутворювального об'єкта. При виявленні слідів ніг людини або взуття та з метою визначення особливостей пересування людини, розміру взуття, зросту людини, а також для ідентифікації людини за слідами босих ніг, шкарпеток, панчіх, взуття, слідчими буде призначатись експертиза слідів ніг людини та взуття [10, с. 165-167]. У процесі проведення експертизи механічних пошкоджень одягу

встановлюються характер пошкоджень і механізм їх утворення, вирішуються питання, пов'язані з ідентифікацією (ототожненням) знаряддя за пошкодженнями, що є на цьому одязі, та ін. При виявленні на одязі слідів біологічного походження чи хімічних сполук слідчим можуть призначатись судово-хімічні, судово-біологічні, судово-медичні й інші експертизи. Як зазначає В.І. Алексійчук пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень людині, належить до компетенції судово-медичної експертизи. Під час призначення слідчим експертизи матеріалів, речовин і виробів є можливість виявлення на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) мікрочастинок або мікрослідів певних матеріалів і речовин (частинок фарби, слідів паливно-мастильних матеріалів, слідів металізації, мікрОВОЛОКОН, частинок наркотичних засобів тощо), а також визначення роду (виду) матеріалів і речовин за класифікаціями, що існують у науці, техніці та на виробництві (за хімічним складом, фізичними властивостями, призначенням тощо); установлення спільної родової (групової) належності матеріалів і речовин; установлення походження матеріалів і речовин з певного джерела. Якщо під час проведення слідчого огляду будуть вилучені сліди транспортних засобів, слідчим призначатиметься однойменна експертиза, основними завданнями якої є ідентифікація (ототожнення) конкретної одиниці транспортного засобу за частинами та слідами, що залишені його частинами; діагностика (установлення властивостей та стану об'єктів) та ситуаційні завдання (установлення механізму слідоутворення, механізму взаємодії транспортного засобу з іншими об'єктами). Сліди транспортних засобів містять значний обсяг інформації, яка може бути використана для встановлення виду (типу), марки автотранспортного засобу, напрямку його руху та ін. [13, с. 249-351]. Також слід зазначити, що під час розслідування досліджуваних видів злочинів, слідчим обов'язково призначається судова експертиза для встановлення причин смерті (п. 1 ч. 2 ст. 242 КПК України); для встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень (п. 2 ч. 2 ст. 242 КПК України); для

визначення психічного стану підозрювано-го за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо осудності, обмеженої осудності (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України); а також для визначення розміру шкоди немайнового характеру, заподіяної кримінальним правопорушенням (п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України) [10, с. 162-168].

Обов'язковим є призначення під час розслідування умисних вбивств судово-медичної експертизи трупа, проведення якої може надати слідчому відповіді на запитання про: а) наявність на трупі тілесних ушкоджень, ступінь їх тяжкості та локалізацію; б) у результаті якого виду травматичної дії (предмета) могли утворитися виявлені ушкодження; в) які ушкодження завдані за життя, які після смерті; г) як давно настала смерть, чи змінювалося розташування трупа після смерті й інші. Така ж експертиза призначатиметься слідчим у разі виявлення під час освідування на тілі особи, яка підозрюється у вчиненні умисного вбивства - тілесних ушкоджень з метою визначення їх ступеня тяжкості, механізму утворення та давності їх спричинення, що може підтвердити причетність такої особи до вчиненого злочину. Участь спеціалістів різного фаху під час проведення огляду місця події є одним із необхідних і важливих факторів для досягнення мети його проведення, оскільки вагомим потенційним джерелом інформації про вбивство чи спричинення тяжких тілесних ушкоджень є місце події, яке містить відносно повне відображення події злочину (сліди злочинця, потерпілого, речові докази). Аналіз місця події дає змогу моделювати механізм злочину й орієнтовні обставини його вчинення. За визначенням А.І. Кунтія, під час розслідування вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, обстановка місця події нерідко має ускладнений характер, що може бути пов'язано і з подіями на цьому місці, які передували вбивству чи спричиненню тяжких тілесних ушкоджень, а також з діями злочинця чи інших осіб, які відбувалися після вчинення злочину (знищення слідів злочину, нашарування наступних змін вже після вчинення злочину, інсценування обставин іншої події та ін.[10, с. 167-168]. Так, широкі можливості вико-

ристання своїх спеціальних знань під час огляду місця події надає спеціаліст-криміналіст, районних відділів та слідчих управлінь Національної поліції України. Виділяють основні напрями такого використання:- 1) дослідження матеріально-фіксованих слідів-відображень: а) слідів людини (рук, ніг, взуття, зубів тощо), що дає змогу висувати версії щодо ознак учасників події (їх статі, віку, зросту, ваги, особливостей ходи, стану здоров'я, специфічних прикмет та інших індивідуальних характеристик, їх поведінки на місці події); б) слідів знарядь, інструментів, холодної зброї, які допомагають зробити попередні висновки про застосовані предмети й інструменти, механізм їх дії на об'єкт (перешкоду, жертву), напрямок їх руху, спосіб застосування; одержати певні орієнтовні дані про особу вбивці (його професію, вік, стать, зріст, комплекцію, фізичну силу, навички, наявність певного досвіду тощо); в) разом з автотехніком визначити сліди автотототранспортних засобів та надають інформацію, яка допоможе визначити вид, марку, модель автомобіля чи іншого транспортного засобу, його індивідуальні технічні особливості; механізм події, напрям руху, можливості утворення ушкоджень, наявних на тілі потерпілого; г) слідів контактної взаємодії інших матеріальних об'єктів і тварин, що дозволяє з'ясувати механізм їх взаємодії, діагностувати напрямок, силу впливу, відтворити розвиток події в цілому; 2) дослідження слідів застосування вогнепальної зброї, що надає можливість попередньо сформулювати припущення про напрямок, дистанцію пострілу, механізм злочину й місце розташування особи, яка стріляла, послідовність пострілів, ознаки застосованої зброї; 3) дослідження вузлів і петель, які дають змогу діагностувати професійні навички їх виконавця, пов'язані із заняттям спортом, бойовою справою, видом трудової діяльності: морською, рибальською, будівельною, пожежною, монтажною, ткацькою справою, хірургічною практикою, кріпленням струн на музичних інструментах та ін.; 4) разом із судовим медиком здійснити дослідження зовнішніх ознак слідів крові, що дозволить попередньо визначити умови та механізм їх

утворення, механізм самої події, що відбулась та ін. [13, с. 249-251].

За визначенням А.І. Миронова, обов'язковим учасником огляду місця події під час розслідування умисного вбивства чи причинення тяжких тілесних ушкоджень є фахівець у галузі судової медицини. За допомогою його знань слідчий може отримати відповіді про місце, час, наявність і локалізацію тілесних ушкоджень, спосіб і механізм їх утворення, а також про інші сліди на трупі чи на тілі потерпілого від тяжких тілесних ушкоджень та щодо навколишньої обстановки. Якщо на трупі наявні гнилісні зміни, чи у випадку виявлення спотворених або скелетованих тіл жертв, коли встановлення їх ідентифікаційних ознак на місці події значно ускладнене або неможливе, до участі в проведенні зазначеної слідчої дії поряд із судовим медиком необхідно залучати спеціаліста у галузі медичної криміналістики - медика-криміналіста. Спеціальні знання і зусилля цього спеціаліста під час огляду трупа, його одягу та речей мають бути спрямовані на виявлення інформації про потерпілого та висування версії про його особу. Крім указаних завдань, медик-криміналіст на місці події проводить: дактископіювання та виконує пізнавальну фотозйомку невпізнаних трупів; надає допомогу слідчому в заповненні впізнавальної картки на невпізнаний труп; організовує збір і підготовку необхідних матеріалів для скерування на дослідження черепа трупа з метою встановлення його вигляду при житті. Ця робота виконується відповідно до загальних правил огляду трупа на місці його виявлення [14, с. 21].

Наступним представником слідчо-оперативної групи може бути кінолог із службовою собакою. Залучення такого спеціаліста для пошуку запахових слідів, що пов'язані з подією злочину, надає суттєву допомогу. Завдяки пошуковій собаці ефективність огляду збільшується у рази (понад 10-12%), що в деякий період правоохоронцями майже не використовувалось, а зараз повертаються до цієї форми виявлення вказаних та інших видів слідів, виявленні фактів незаконного обігу наркотиків, зброї, боєприпасів, вибухових речовин. Залежно від ситуації може виникнути потреба в залученні інших фа-

хівців з різноманітних галузей, зокрема: комп'ютерної, автомобільної чи вибухової (у сучасному стані й саперної, піротехнічної техніки та виробів), хімії, фізики, балістики та з інших галузей знань. Важливе місце в системі використання спеціальних знань, під час розслідування умисного вбивства чи спричинення тяжких тілесних ушкоджень, належить групі спеціальних психологічних знань [10, с. 168], а також слід додати ще й психіатричних.

І.М. Сорокотягін, М.С.Євдокимов та Ф.В. Глазирін зазначають, що використання спеціальних психіатричних і психологічних знань необхідне не лише для правильної кваліфікації злочину та їх суб'єктів, а й для висування та перевірки обґрунтованих слідчих версій, підвищення ефективності тактики проведення слідчих та оперативно-розшукових дій, методик розслідування і методичних рекомендацій, встановлення конкретних причин та умов, що сприяли вчиненню цього правопорушення [15, с. 11], що ми підтримуємо, але до вказаного пропонуємо додати проведення також й негласних слідчих (розшукових) дій.

При цьому особливу роль у використанні спеціальних психіатричних і психологічних знань є проведення таких судових експертиз. Так, при наявності інформації, що у підозрюваного є певні психічні вади чи розлади і яким вчинено умисне вбивство чи тяжкі тілесні ушкодження, необхідно встановити факт наявності або відсутності осудності у підозрюваного під час вчинення злочину, оскільки національним законодавством передбачено особливий привілейований склад умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України) та пов'язане з цим пом'якшення кримінальної відповідальності. При цьому важливо зазначити, що слідчий не володіє достатніми знаннями для вирішення ідентифікаційних, діагностичних, ситуаційних питань, пов'язаних із визначенням ймовірності існування можливого стану неосудності або фізіологічного афекту в суб'єкта злочину в момент заподіяння смерті чи тяжких тілесних ушкоджень іншій людині (зокрема й декількам особам), а також й встановленням факту раптовості виникнення такого

стану внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого (при сімейному чи іншому виді насильства). Тому, відповідно до закону, виникає потреба при розслідуванні залучати осіб, які володіють відповідними психіатричними та психологічними знаннями та можуть провести необхідні експертні дослідження. З огляду на вагоме значення комплексного використання спеціальних психолого-психіатричних знань для процесу доказування, а також враховуючи дискусійний характер обговорення в науковій літературі та проблемність застосування відповідних норм у слідчій практиці, очевидно є актуальність і важливість окремого наукового дослідження окресленої тематики [10, с. 168], що ми підтримуємо. Під час розслідування вбивства чи спричинення тяжких тілесних ушкоджень, зокрема й у стані сильного душевного хвилювання та коли підозрюваним є неповнолітній, слідчими призначаються комплексні судові психолого-психіатричні експертизи (далі-КСППЕ). У ході КСППЕ, за визначенням А.Р. Шляхова, експерти-психіатри, враховуючи виявлені психічні патології обстежуваного, здійснюють диференціальну діагностику на предмет виявлення патологічного афекту; експерти-психіатри та психологи на підставі дослідження психічного статусу підекспертного (темпераменту, характеру тощо), встановлення обставин, що впливають на виникнення сильних емоцій, даних про їх зовнішні прояви та динаміку перебігу, визначення особливостей поведінки і представлених речових доказів, роблять висновок про те, чи переживала досліджувана особа афект, який саме та якого рівня. У загальному висновку констатується наявність чи відсутність фізіологічного афекту [16, с. 120]. Важливо зазначити, що в науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення предмета дослідження КСППЕ. Слушною є думка Т.М. Приходько, яка вважає, що вирішення експертних питань психологічного змісту щодо осіб із патологією психіки не може бути в межах тільки компетенції судово-психіатричної експертизи, оскільки остання апелює до застосування спеціальних медичних, зокрема ще й до психологічних знань.

Тому наукове вирішення цих питань може бути забезпечено тільки розвитком і застосуванням «межевої» галузі науки - патопсихології [17, с. 17], що ми підтримуємо, враховуючи проведення на практиці КСППЕ. Водночас деякі вчені пропонують розглядати КСППЕ не просто як ситуативне поєднання відповідних галузей знань для встановлення фактів, що мають значення для кримінального провадження, а як окремий напрям наукової та експертної діяльності, який методично забезпечується психіатрією, психологією та судовою експертологією і базується на положеннях чинного законодавства. У той же час Т.С. Балугіна обґрунтовує свою наукову позицію, звужуючи при цьому предмет дослідження тільки до кола психіатричних питань, тобто встановлення в особи психічного розладу та визначення його впливу на можливість особи усвідомлювати свої дії та керувати ними під час вчинення злочину. Об'єктами КСППЕ, за словами вченого, є підозрювані, обвинувачені та підсудні, щодо яких у слідства та суду виникли сумніви про їх осудність, а також матеріали досудового розслідування, медична документація, аудіовізуальні матеріали та інша інформація про психічний стан особи, щодо якої проводиться експертиза [18, с. 265-270]. У контексті пошуку шляхів оптимізації діяльності органів досудового розслідування важливо розглянути й криміналістичні організаційно-тактичні аспекти призначення КСППЕ, зокрема, з'ясувати особливості етапу підготовки матеріалів кримінального провадження для прийняття відповідного процесуального рішення. Слідчі повинні знати, що і в якому обсязі скеровується експертам для дослідження, дотримуватися певного алгоритму дій щодо збирання та фіксації даних, які характеризують психічний стан особи у період злочинної та післязлочинної поведінки. Як зазначає В.П. Бахін та В.К. Весельський, експерти, у свою чергу, повинні знати, що має бути в наданих матеріалах для подальшого забезпечення повноти експертного дослідження та можливості доказового обґрунтування експертних висновків, що зобов'язує слідчого, прокурора надати такі матеріали відповідному експерту [19, с. 30], що ми підтриму-

емо. Організаційно-тактичне забезпечення КСППЕ набуває особливого значення під час розслідування умисного вбивства чи причинення тяжких тілесних ушкоджень, оскільки призначенню експертизи передують проведення інших слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного, стосовно якого, власне, й повинні залучатися судові експерти в галузі психологічних і психіатричних знань. При виникненні таких слідчих ситуацій видається доцільною тактична рекомендація, яка полягає, зокрема, й у застосуванні відеофіксації слідчих (розшукових) дій, що проводяться за участю підозрюваного (йдеться, передусім, про допит, освідування, слідчий експеримент), оскільки в подальшому під час перегляду відеозаписів, які долучаються до матеріалів кримінального провадження у вигляді додатків до відповідних протоколів, експерти зможуть більш об'єктивно здійснити аналіз психологічної поведінки підекспертного, дослідити його рухи, міміку та жестикуляцію, визначити ймовірність симуляції психічних чи психологічних розладів тощо. На цьому ґрунті суб'єкти КСППЕ повинні сформулювати обґрунтовані висновки, у яких, крім стану осудності, факту фізіологічного афекту, повинні бути встановлені або спростовані причинно-наслідкові зв'язки емоційних реакцій підозрюваного з протиправними чи аморальними діями потерпілого, адже саме їх констатація дозволить суду зробити висновок про вчинення вбивства (чи тяжких тілесних ушкоджень) у виявленому експертизою стані. [10, с. 169], а також можливого застосування судом примусових заходів медичного характеру.

Висновки

За результатами дослідження встановлено, що, незважаючи на значну кількість наукових досліджень та статистичних даних з приводу досудового розслідування вбивств та тяжких тілесних ушкоджень, теорія та правозастосовна діяльність органів досудового розслідування в цьому напрямі спонукає до постійного дослідження, удосконалення і врахування його особливостей, оскільки це визвано певними чинниками, зокрема: 1) політичними, економічними і суспільними

змінами в країні; 2) послідовне виконання та імплементація національного законодавства і наближення до міжнародних актів і правових та інших стандартів, зокрема Європейського Союзу та рішень Європейського суду з прав людини; 3) пристосування представниками злочинного світу сучасних досягнень науки і техніки до вчинення злочинних дій, зокрема використання при цьому телекомунікаційних систем, засобів зв'язку та систем і мереж Інтернету та ін., що вимагає запобіжних заходів та напрацювання певних криміналістичних методик щодо виявлення, розкриття і досудового розслідування на підставі нових методик і удосконалення наявних; 4) удосконалення і зміни в кримінальному, кримінально-процесуальному та іншому законодавстві; 5) результатів реформування слідчих, правоохоронних, прокурорських та інших органів і судових інстанцій, зміною їх повноважень тощо, удосконалення регламентації їх взаємодії та координації; 6) особливості досудового розслідування при воєнному стані та вчиненні злочинів на тимчасово окупованих та інших територіях воєнними злочинцями, колобарантами, «мародерами» та іншими суб'єктами злочинів. Працівникам органів досудового розслідування, процесуальним керівникам досудового розслідування, слідчим суддям та судам слід враховувати новели чинного КПК України з своєчасного проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема й із досліджених видів. При наявності підстав та висновків лікарів та інших спеціалістів щодо можливої смерті, усладнення стану здоров'я чи інших підстав щодо будь-якого учасника кримінального провадження, слідчий суддя чи суддя при проведенні досудового розслідування може допитати їх до закінчення розслідування з приводу відомих їм обставин вчинення кримінального правопорушення чи інших обставин важливих з точки зору доказової бази та виконання вимог норм ст. 1 закону про кримінальну відповідальність України та виконання завдань кримінального провадження відповідно до положень ст. 2 КПК України. За цих же чи інших обставин (неможливості явки чи стану здоров'я тощо) слідчий, прокурор можуть здійснити

допит чи іншу слідчу (розшукову) дію у вигляді відеоконференції. Чинний КПК України зобов'язує, а криміналістичні методики розслідування рекомендують фіксування проведення обшуків (з метою упередження можливих зловживань з боку оперативних працівників і посадових осіб), а також проведення слідчих експериментів за фактами вбивств, зокрема декількох потерпілих, допити з обмеженою наявністю кількості свідків та інших слідчих ситуацій, за допомогою застосування відеозйомки і інших технічних засобів та результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема при проведенні оперативних комбінацій і оперативно-розшукових операцій та ін. Досить перспективним і все більш поширеним є проведення експертиз за виявленими слідами ДНК профілей. Аргументація викладеного не є вичерпною. Утім, підняті питання не є остаточними та підлягають подальшому дослідженню чи науковому вивченню.

Література

1. Багинський В.З. Основні питання методики розслідування розкрадань (ст.ст. 84,86-1КК України), які відбуваються в умовах економічних перетворень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 12.00.09. Харків. 1999. 20 с.
2. Офіс Генерального прокурора URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
3. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві. Київ. Національна академія внутрішніх справ України. 2002. 140 с.
4. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособие. Киев. Киевский государственный университет. 1987.
5. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 227 с.
6. Виноградов И. В., Кочаров Г. И., Селиванов Н. А. Экспертизы на предварительном следствии : справоч. пособие. Киев. Госюриздат. 1959. 216 с.
7. Закаатов А. А., Иванов В. А. О повышении роли специалистов в расследовании преступлений // Правовые и организационные вопросы предварительного расследования : труды ВШ МВД . 1977. Вып. 17. С. 80-82.
8. Надгорний Г. М. Проблема розмежування функцій експерта і спеціаліста // Державно-правова реформа в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (листопад 1997 р.). Київ : [б. в.], 1997. С. 318-321.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
10. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 220с.
11. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
12. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. Москва. Юридическая литература. 1973. 216 с.
13. Алексейчук В. И. Экспресс-анализ на месте происшествия при расследовании убийств // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 22-23 квіт. 2004 р.). Київ – Харків : Юрінком Інтер, 2004. С. 249-251.
14. Миронов А. И. Осмотр места происшествия по делам об убийствах : учеб.-метод. пособ. К : МВД Науч.-исслед. ин-т, 1958. 147 с.
15. Сорокотягин И. Н., Глазырин Ф.В., Евдокимов Н. С. Использование специальных познаний при расследовании преступлений : учеб. пособ. / отв. ред.-Ф. В. Глазырин. Свердловск : Ур ГУ, 1978. 80 с.
16. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. К : Юрид. лит., 1979. 166 с.
17. Приходько Т. М. Проблеми зменшеної осудності у кримінальному праві. Одеса : Маяк, 1998. 56 с.

18. Балугина Т. С. Проблема следственных ситуаций в криминалистической литературе. *Правоведение*. 1983. № 1.- С. 78–82.

19. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту. Київ. Правник. 1997. 64 с.

Yukhno Oleksandr Olexandrovyuch, Professor of the Department of Criminalistics, Forensic Science and Premedical Training, Doctor of Law, Professor, Kharkiv National University of Internal Affairs

[https:// orcid.org/ 0000- 0001- 7973- 4581](https://orcid.org/0000-0001-7973-4581)

**FEATURES OF THE USE OF
SPECIALIZED KNOWLEDGE IN THE PRE-
TRIAL INVESTIGATION OF MURDER
AND GRIEVOUS BODILY HARM**

The article retrospectively examines the issues of theoretical, legislative and other regulatory framework and specifics of law enforcement activities of pre-trial investigation bodies with regard to the peculiarities of using specialized knowledge from various branches of science and technology, in particular, investigation of murder and grievous bodily harm. It is established that there is an ongoing scientific debate on the essence of the concept of special knowledge and its use in the theory of criminalistics, forensic science and pre-trial investigation, in particular, investigation of murder and grievous bodily harm. During the study, the sci-

entific positions of scientists and representatives of various scientific schools on the problematic and applied issues raised, and the author developed his own scientific positions on their solution, recommendations, and suggestions on how to implement them at the theoretical, legislative and applied levels. Separately and in comparison, the article examines the issues of using special knowledge of specialists in various fields of science and technology, forensic experts and tactical issues. Using the results of expert consulting and expert research findings evidence in criminal proceedings on the types of criminal offences under study. The article identifies the peculiarities and correlation between the special knowledge of specialists and experts of various fields when using it in criminal proceedings to investigate the facts of murder and infliction of grievous bodily harm to victims. The article provides a separate forensic description and specifics of the use of special knowledge of the newly introduced positions of forensic specialists in district and other units of the National Police of Ukraine. Specific tactical and practical recommendations, suggestions on the specifics of application and use of special knowledge in the pre-trial investigation of murder and grievous bodily harm in law enforcement activities and ways of further research in this direction

Keywords: life, health, defense, law, review, proceedings, investigator, murder, disclosure, investigation, specialist, expert, criminalist, forensic examination, material evidence.